

- c) Osobnost ředitele základní školy
- d) Manažerské dovednosti ředitele základní školy
- e) Pracovní a školské právo
- f) Pedagogické řízení základní školy
- g) Informační systém základní školy
- h) Ekonomické řízení základní školy

Součástí všech forem přípravy by měl být i příslušný profesionální výcvik na základních školách. Specializační studium by mělo být např. ukončeno nejen závěrečnou ústní zkouškou, ale především tvůrčím zpracováním náročnějšího projektu řízení určité základní školy.

Finanční zajištění: větší část nákladů hradit ze státního rozpočtu, (kapitola 333), menší část nákladů může uhradit uchazeč o místo ředitele ze svých zdrojů.

Literatura

- Kolektiv autorů: Distanční vzdělávání řídicích pracovníků ve školství. Ústav rozvoje školství PedF UK, Praha 1994
- Stýblo, J.: Personální management. Grada, Praha 1993
- Voženílek, B.: Role ředitele základní školy v současných společenských podmínkách. Pedagogická orientace, č. 12–13/1994, ČPdS při AV ČR, Brno 1994
- Voženílek, B.: Příspěvek k řešení právní problematiky v řízení školství. PedF UK, Praha 1995

Výchova vo voľnom čase žiakov — súčasť práce školy a prípravy učiteľov

Emília Kratochvílová

Voľný čas a škola predstavujú dve zdánlivo protichodné oblasti života — škola ako svet práce a povinností, voľný čas ako svet voľnosti a slobody. Avšak iba spoločne vytvárajú možnosti pre vyváženú harmóniu podmienok života žiakov a pre rozvoj ich osobnosti. Učiteľ a žiak — dva póly procesu výchovy — spolu tvoria jeho entitu a dávajú zmysel práci školy. Ak má učiteľ splniť svoje poslanie s pozitívnym vstupom do procesu utvárania osobnosti žiaka, musí byť na úlohy výchovno-vzdelávacieho procesu pripravený, a to nielen na vyučovanie ale aj na výchovu žiakov mimo vyučovania. Je to dôležité najmenej z dvoch dôvodov: jednak preto, že súčasťou práce učiteľa je aj práca

so žiakmi mimo vyučovania a jednak preto, že u nás súčasne s kvalifikáciou učiteľa získava aj kvalifikáciu vychovávateľa vo výchovných zariadeniach pre deti a mládež.

Aj keď v súčasnosti výchova žiakov mimo vyučovania zostala v úzadí pozornosti školy (vplyvom potrieb riešenia základných otázok vyučovania v zmenených spoločenských podmienkach), škola se nemôže dištancovať od práce so žiakmi mimo vyučovania. Ona v histórii v našich kultúrnych podmienkach vždy bola prirodzenou súčasťou práce školy a učiteľa.

Možno spomenúť stredoveké cirkevné (kláštorné a katedrálne) školy známe svojou tvrdou disciplínou a drilom, avšak ani v nich nechýbalo uvoľnenie, oddych a zábava v rôznych podobách (žiaci hrali kocky, behali o závod, hádzali kameňmi, hrávali divadlá, ktorým musel predchádzať nácvik), podobne na latinských školách (katolíckych i protestantských) v 16. a 17. storočí považovali za dôležité popri vzdelávaní venovať sa aj telesným cvičeniam, vychádzkam, súťažiam, divadlám, hudbe, verejným vystúpeniam žiakov. Hlavné divadlo plnilo funkcie didaktické, výchovné, zábavné i spoločenské. Vyučovanie bolo spojené s výchovou žiakov i mimo vyučovania. Mnohé formy vyučovania tých čias sú v súčasnosti aj typickými formami výchovy mimo vyučovania a výchovnej práce so žiakmi vo voľnom čase, napr. divadlá, hry, verejné vystúpenia, súťaže. V tých časoch boli súčasťou práce učiteľa, ktorý se venoval žiakom na vyučovaní i po vyučovaní.

Idey výchovy vo voľnom čase žiakov nájdeme aj v Komenského koncepcii pansofickej školy, ktorá mala byť dielňou ľudskosti. V „Zákonoch dobre organizovanej školy“ spracoval podrobne požiadavky aj na rozdelenie času žiakov, na spôsoby oddychu, kde odporúčal hry, zábavy i zdravotné cvičenia. Otázky výchovy mimo vyučovania a vo voľnom čase žiakov sú obsiahnuté vo vedľajšom štúdiu, kde odporúčal „cvičenie ducha zadelené podľa výberu“ a v doplňujúcom štúdiu zameranom na „starostlivosť o tie veci, ktoré samy od seba neprospiávajú múdrosti, výrečnosti, mravnosti a zbožnosti, mnoho však prospievajú k udržaniu pružnosti tela a čulého ducha, sem patria zábavy a hry.“¹ To malo byť doplnením hlavného štúdia vo vševednej škole, pričom všetky činnosti si mali vzájomne napomáhať. Medzi štúdia tretieho druhu zaradil Komenský rozličné hry a divadelné predstavenia, „ktoré nepôsobia natolko na vnútorné vzdelanie ducha, ako skôr na telesnú šikovnosť a tým i na prebudenia a podporovanie duševnej svižnosti.“² Hry nazýval telesným a duševným pohybom, ktorý treba u žiakov podporovať. Dbal pritom na správny výber hier, kde pamätal aj na telesné a zdravotné cvičenia a vychádzky. Veľkú pozornosť venoval divadelným predstaveniam, nielen z didaktického hľadiska pri osvojovaní si a precvičovaní textov učebnej látky z latinského jazyka, ale aj pre rozvoj duševných schopností, motivácie

k vyšším cieľom žiakov, navykanie na verejné vystupovanie atď., tedy aj z výchovného hľadiska. To všetko je aktuálne aj v súčasnosti. Komenského dielo je inšpiráciou aj pre oblasť výchovy žiakov v mimovyučovacom a voľnom čase.

Mohli by sme pokračovať v historickom prehľade ďalších období, kde učitelia vždy pracovali so žiakmi aj mimo školských lavíc a mimo vyučovania. Napr. aj školská reforma v dobách Márie Terézie Ratio educationis (1777) stanovuje v predpisoch aj povinnosti starostlivosti školy a učiteľov o žiakov mimo vyučovania v škole, aj mimo školy.

V historickom vývoji sa neskôr vyčlenili v rámci školy i mimo školy výchovné zariadenia, ktoré se špecializujú na výchovu žiakov mimo vyučovania, aj v ich voľnom čase. Škola, učiteľ, hlavne triedny učiteľ majú však mnohé úlohy starostlivosti o žiakov aj mimo vyučovania, napr. pri výchove talentovaných i zaostávajúcich, pri organizovaní záujmovej činnosti žiakov, príprave na súťaže, olympiády, slávnostné príležitosti — v pravidelnej i príležitostnej činnosti. Je proto potrebné, aby učitelia boli aj na túto prácu so žiakmi pripravovaní v rámci svojho štúdia. Malo by byť súčasťou ich odbornej kompetencie.

V pedagogickej teórii v súčasnosti pristupujeme k otázkam výchovy žiakov mimo vyučovania v škole i mimo školy ako k výchovnému ovplyvňovaniu ich voľného času. Chcem tým zdôrazniť špecifiká tejto výchovy, ktorá by nemala byť pokračovaním školských povinností žiakov, ani predĺžením vyučovania — ani pre žiakov, ani pre učiteľa.

Vychádzajúc z chápania voľného času vo výchove ako protipólu sveta práce a povinností, tedy ako času pre seba, sebarealizáciu podľa vlastných potrieb a záujmov, vymedzujeme aj základné prístupy k výchove žiakov mimo vyučovania a vo voľnom čase. Sú to hlavne: dobrovoľnosť pri výbere činností a aktivít, výchovne usmerňovaná prostredníctvom motivácie žiakov, obsah činnosti podľa aktuálnych potrieb a záujmov žiakov, odlišnosť foriem a metód práce ako vo vyučovaní, činnostný charakter s aktívnou účasťou žiakov, možnosti uplatnenia a rozvoja iniciatívy, tvorivosti v činnostiach i v sociálnych kontaktoch, radostná a optimistická atmosféra, rôznorodosť, pestrosť, zaujímavosť, prítlačivosť obsahu i foriem práce. To sú dôvody, pre ktoré je potrebné začlenenia tohto obsahu výchovy a primeraná dotácia počtom hodín, obsahom v teoretickej i praktickej príprave budúcich učiteľov.

Odborníci z rozličných odborov — psychológie, sociológie, medicíny i pedagogiky sa zhodujú v tom, že voľný čas je priestor na regeneráciu fyzických a psychických síl, na oddych a rekreáciu, zábavu, rozvoj osobnosti, jej sebarealizáciu v aktívnej činnosti podľa vlastných potrieb a záujmov, v ktorom by mali byť podmienky pre kompenzovanie prevážne psychického zaťaženia

žiakov vo vyučovaní v rozmanitej činnosti, pro rozvoj sociálnych kontaktov atď. Výchova vo voľnom čase — v škole i mimo školy k tomu má vytvárať vhodné podmienky s ponukou zaujímavých a príťažlivých aktivít ako nekontrolovateľná činnosť skupín detí a mládeže, v ktorých hľadajú únik z nudy všedného života v drogách a protispoločenských prejavoch.

Vo vyučovaní si žiaci osvojujú to, čo predpokladáme, že budú potrebovať v živote i pre všeobecné vzdelanie a rozhľad a v rámci výchovy mimo vyučovania a vo voľnom čase by mali mať možnosť komunikovať vzájomne, robiť, čo ich zaujíma, v praktických činnostiach získavať skúsenosti, zážitky, ktoré ich obohacia, pritom prispievajú k ich vzdelaniu.

Sú to teda iné východiská, formy práce pre výchovnú prácu ako vo vyučovaní, ktoré zostáva a patrí k povinnostiam žiakov, je základom obsahu ich „pracovného času“ aj pri humanizácii výchovy vzdelávania. Je teda dôležité, aby učiteľ poznal špecifiká výchovného pôsobenia na žiakov v čase mimo vyučovania — výchovy vo voľnom čase žiakov. V príprave učiteľov najmä základnej ale aj strednej školy by mala byť obsiahnutá aj pedagogika voľného času pre zásadné objasnenie jej filozofie, osvojenie si teórie a metodiky výchovných činností (oddychovo- rekreačných, zábavných, záujmových i pracovných), vrátane praktickej prípravy počas pedagogickej praxe v školských výchovných zariadeniach (v školskom klube detí, resp. školskej družine, stredisku záujmovej činnosti, v cetre voľného času, resp. v dome detí a mládeže, domove mládeže a iných zariadeniach pre prácu s deťmi a mládežou vo voľnom čase. V súčasných učebných plánoch učiteľskej prípravy na vysokých školách je zatiaľ zastúpená veľmi nedostatočne.

Vyplyva to z analýzy učebných programov učiteľského štúdia na pedagogických a filozofických fakultách v Slovenskej republike. To pozostáva zväčša zo základov pedagogiky, všeobecnej didaktiky, didaktiky predmetov študijného odboru a z voliteľných predmetov. Situácia je v tejto oblasti rozličná. Vcelku možno konštatovať, že najobsiahnejšia pedagogická príprava učiteľov — aj so zreteľom na výchovnú prácu so žiakmi mimo vyučovania — je na pedagogických fakultách vysokých škôl. I keď ani tú nepokladáme za postačujúcu.

Tvoria ju obvykle v príprave učiteľov 1–4. roč. ZŠ dve až tri témy v rámci všeobecnej pedagogiky, zaoberajúce sa teoretickými otázkami výchovy mimo vyučovania a výchovateľská prax končiaca samostatnými výstupmi študentov. Na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave je v 3. roč. (ZŠ) disciplína „Výchova detí vo voľnom čase“ a v 4. roč. stážový pobyt v mimoškolských zariadeniach. Na Vysokkej pedagogickej v Nitre v 3. roč v rámci všeobecného základu jeden semester predmet „Teória a metodika výchovnej práce“. V jeho obsahu sú aj otázky práce vo výchovných zariadeniach, spolupráce rodiny, školy a výchovných inštitúcií. V obsahu prípravy učiteľov pre 5.–12. roč. (2. st. ZŠ a SŠ) sú predmety: základy pedagogiky, teória výchovy a na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove aj predmet teória školy, v rámci ktorého je tematický celok k otázkam výchovy mimo vyučovania. Tiež medzi voliteľnými prednáškami na Vysokjej škole pedagogickej v Nitre je: dramatická výchova, teória a metodika etickej výchovy, teória a metodika estetickej výchovy. Na Pedagogickej fakulte UMB v Banskej Bystrici v obsahu prípravy učiteľov

nie sú tématické celky s otázkami výchovy mimo vyučovania, ale v rôznych súvislostiach sa tými otázkami zaoberajú, napr. v teórii výchovy pri otázkach hodnotovej orientácie zdôrazňuje sa význam voľného času, aktivity voľného času ako prevencia proti drogám, vplyv triedneho učiteľa na výchovu detí k voľnému času v rodine, v obsahu predmetov, napr. literatúra, telesná výchova atď. — sú študenti usmerňovaní aj k ich uplatňovaniu vo výchove mimo vyučovania. V pedagogickej diagnostike sa zaoberajú aj využívaním metódy rozhovorov s deťmi o trávení ich voľného času. V rámci súvislej pedagogickej praxe sa študenti zúčastňujú aj mimoškolských podujatí. Tiež medzi výberovými seminármi z pedagogiky sú aj „výskumy voľného času detí“.

Iná je otázka v štúdiu odboru pedagogiky a samozrejme v špecializovanej príprave vychovávateľov, pedagogických pracovníkov na úseku výchovy detí a mládeže vo voľnom čase. Uskutočňuje sa hlavne na pedagogických fakultách, ale aj na filozofických fakultách v odbore vychovávateľstva ako zamerania, či špecializácie štúdia odboru pedagogiky — vychovávateľstva (ako tradičné 5-ročné magisterské štúdium), tiež odboru pedagogiky se špecializáciami po 3. roč. vrátane pedagogiky voľného času. Na vysokých školách máme tiež 3-ročné bakalárske štúdium pedagogiky voľného času (Vysoká škola pedagogiká v Nitre, Filozofická fakulta UK v Bratislave). Na FF UK v Bratislave sa v spolupráci s Iuventou — školským výchovným zariadením (býv. Slovenský dom detí a mládeže v Bratislave) realizuje externé bakalárske štúdium pedagogiky voľného času pre pracovníkov z praxe, ktoré v teoretickej časti zabezpečuje FF UK a v praktickej časti štúdia špecializácií: metódik záujmových činností — umeleckej, športovej, prírodovednej, technickej, (podľa výberu študentov) zabezpečujú pedagogickí pracovníci Iuventy. Pedagogické praxe študentov v každom ročníku sa uskutočňujú v školských výchovných zariadeniach na Slovensku.

V súčasnosti na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove je zaujímavá kombinácia štúdia učiteľstva 1.–4. roč. ZŠ a vychovávateľstva, podobne na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave kombinácia štúdia vychovávateľstva a sociálnej práce — všetko v 5-ročnom magisterskom štúdiu.

Na uvedených vysokých školách sú vypisované aj témy diplomových prác študentov z oblasti výchovy mimo vyučovania a mimoškolskej výchovy. V uvedených typoch štúdia vychovávateľstva a pedagogiky voľného času sú ťažiskom obsahu teoretickej a praktickej prípravy otázky výchovy vo voľnom čase — v škole i mimo školy.

Každá z uvedených koncepcií štúdia má svoje výhody a nevýhody. Za dôležitú súčasť štúdia považujeme pedagogickú prax študentov. Prax v školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach zvyšuje motiváciu študentov, aj ich poznatky o výchovnej práci s deťmi a mádežou vo voľnom čase.

Predpokládame, že v súčasnosti ekonomických problémov školstva (i s perspektívou blízkej budúcnosti), keď sú zavedené a zvyšujú sa poplatky žiakov za pobyt aj v školských výchovných zariadeniach, bola by životnejší škôr príprava pracovníkov so širšími možnosťami uplatnenia ako učiteľa a vychovávateľa podobne ako spomínané štúdium učiteľstva 1.–4. roč. ZŠ a vychovávateľstva, alebo vychovávateľstva a sociálnej práce, tiež vychovávateľstva a cudzieho jazyka, kedy by sa v práci výchovných zariadení profesionálne uplatňovali aj učiteľia odborne pripravení aj na výchovu mimo vyučovania — vo voľnom čase žiakov.

O potrebe výchovného ovplyvňovania voľného času detí a mládeže sa

v pedagogické obci nemusíme presviedčať a uznáva to aj laická verejnosť. Sú totiž výrazne viditeľné jej funkcie a úlohy vo výchove žiakov, z ktorých spomenieme aspoň najdôležitejšie: uspokojovanie potrieb a záujmov žiakov, rozvoj nadania, tvorivosti a ďalších schopností, kompenzácia nedostatkov sociálneho prostredia (hlavne rodiny) vo vývine, aktívny oddych v primeranej činnosti, výchova k voľnému času ako hodnote, užitočné trávenie voľného času v aktívnej tvorivej činnosti, ktorá je najúčinnnejšou prevenciou proti zvyšujúcej sa trestnej činnosti, drogovej závislosti detí a mládeže, ktorá sa posúva do rokov detstva a proti ktorému spoločnosť hľadá účinné prostriedky boja. Zdôrazňujeme, že účinnější ako boj proti niečomu je práca v prospech niečoho. Z psychológie vieme, že sklony k deštruktivizmu sú negatívnym pólom tvorivosti, keď sme deti nenaučili uplatniť svoje potencie, energiu tvorivým spôsobom, prejavujú sa vandalizmom.

Výchova detí a mládeže vo voľnom čase prostredníctvom zaujímavej a tvorivej činnosti je najúčinnjším prostriedkom proti vandalizmu, drogovým závislostiam. Z praxe i z výskumov vieme, že hodnotová orientácia detí a mládeže, ktoré sa aktívne venujú nejakej záujmovej činnosti, je úplne iná, pozitívne zameraná. Nemá potrebu deštrukcie, fyzické a psychické sily sa uplatňujú v činnosti.

Použitá literatúra

- [1] Komenský, J. A.: Škola vševedná to jest dielňa všeobecnej múdrosti. In: Výber z poctových spisov a rečí Jana Amose Komenského, Bratislava, Univerzita Komenského 1992, s. 57
- [2] c. d., s. 63

K přípravě pedagogů volného času

Mojmír Vážanský

Zabývat se nyní otázkami přípravy profesionálů pro oblast volného času připomíná snahu dosáhnout v dále mizející rychlík. Světová či evropská pozornost problematice volného času, způsobům trávení mimostudijní a mimopracovní doby lidí, se výrazně liší od macešského přístupu našich volnočasově orientovaných i kompetentních osob. Neexistující volnočasová politika odpovědných orgánů, nepochopení, absence zájmu, dokonce až zaujatost rozhodujících činitelů na jedné straně, obrovský vzestup kriminality, spolu s negativními vlivy hráčství, sociálně patologických jevů, legislativními me-